

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

התעללות בקשישים והזנחת קשישים בישראל – נתונים ודרכי התמודדות

מוגש לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 640 8240

פקס: 02 - 649 6103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: שלי לוי

אישור: שרון סופר, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

א' בסיוון תשס"ו

28 במאי 2006

מסמך זה נכתב לקראת דיון בוועדת העבודה, הרווחה והבריאות בנושא **התעללות בקשישים והזנחה קשישים בישראל**.

רקע

אוכלוסיית הקשישים בישראל הולכת וגדלה. בשנת 2004 היתה אוכלוסיית ישראל 6,869,500 נפש, בהם 681,800 בני 65 ומעלה, קרי **הקשישים היו בשנה זו 9.9% מכלל האוכלוסייה**.¹ על-פי תחזיות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנת 2020 יהיה שיעור הקשישים באוכלוסייה כ-14%.²

חמשת היישובים בישראל שמספר בני ה-65 ומעלה באוכלוסייתם הוא הגדול ביותר הם ירושלים, תל-אביב, חיפה, נתניה וחולון.³

57% מכלל הקשישים בישראל הם נשים. 56% מכלל הקשישים נשואים, 35% אלמנים, 5.5% גרושים ו-2.8% רווקים.⁴

24.2% מכלל המשפחות שבראשן עומד קשיש ו-10.2% מכלל הקשישים הם עניים.⁵

רבע מכלל בני ה-65 ומעלה גרים לבד במשק ביתם. שיעור הגרים לבד גדל עם העלייה בגיל: שליש מכלל בני ה-75 ומעלה גרים לבד, לעומת חמישית מקבוצת הגיל 65–74. רוב בני ה-65 ומעלה הגרים במשקי בית מתגוררים עם בן משפחה אחד או יותר. **64% מקבוצת הגיל 65–74 ו-75% מכלל בני ה-75 ומעלה מדווחים על בעיית בריאות או על בעיה פיזית כלשהי.**⁶

ל-1.3% מקבוצת הגיל 65–74 ול-25% מכלל בני ה-75 ומעלה אין משפחה בישראל. ל-19% מקבוצת הגיל 65–74 ול-16% מכלל בני ה-75 ומעלה אין למי לפנות בעת מצוקה.⁷

בקרב הקשישים בישראל קיימת תופעה מדאיגה של התעללות והזנחה. במסמך זה יוצגו נתונים על היקפה של תופעה זו ועל דרכי ההתמודדות עמה.

1. נתונים על היקף התופעה

קשה מאוד להעריך את היקף ההתעמרות בקשישים, מכמה סיבות, ואלה עיקריהן: קשישים רבים חוששים להתלונן בשל תלותם בפוגע ומתוך חשש לאבדו; קשישים המותקפים בידי בן משפחתם אינם רוצים להתלונן כדי לא לפגוע בתוקף; קשישים רבים המותקפים בידי בני משפחתם רואים בכך בעיה משפחתית פרטית ואינם מעוניינים לשתף בה גורמים חיצוניים; קשישים רבים אינם מודעים

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "אוכלוסיית ישראל", באתר האינטרנט, http://www1.cbs.gov.il/reader/cw_usr_view_SHTML?ID=629, כניסה: 23 במאי 2006.

² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקר חברתי", באתר האינטרנט, http://www1.cbs.gov.il/reader/?MIval=cw_usr_view_SHTML&ID=697, כניסה: 24 במאי 2006.

³ "גוינט – מכון ברוקדייל", "קשישים בישראל", שנתון סטטיסטי, 2005.

⁴ ש.ם.

⁵ ש.ם.

⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקר חברתי", באתר האינטרנט, http://www1.cbs.gov.il/reader/?MIval=cw_usr_view_SHTML&ID=697, כניסה: 24 במאי 2006.

⁷ ש.ם.

לזכויותיהם וחוששים שהתערבות חיצונית תביא להחמרת מצבם.⁸ כאמור, מסיבות אלה ואחרות קשה מאוד לאמוד את היקף התופעה. כדי שתתקבל תמונה מהימנה ככל האפשר יוצגו במסמך זה נתונים שהתקבלו מכמה מקורות שונים האמונים על ההתמודדות עם התופעה: משטרת ישראל, משרד הבריאות, משרד הרווחה, אוניברסיטת חיפה ועמותת "יד ריבה" המעניקה שירותי ייעוץ משפטי לקשישים.

1.1 נתוני המשטרה

להלן נתונים על מספר התיקים שנפתחו בגין תקיפת קשישים⁹ בשנים 2004–2006:¹⁰

מספר התיקים שמתנהל בגינם הליך	סך התיקים שנפתחו בגין תקיפת חסר ישע	התעללות גופנית, נפשית או מינית בחסר ישע	תקיפת חסר ישע וגרימת חבלה חמורה	תקיפת אחראי ¹¹ לחסר ישע ¹²	השנה
22	29	24	1	4	2004
48	51	45	2	4	2005
16	19	14	4	1	מאי 2006 ¹³

1.2 נתוני משרד הרווחה

להלן נתונים ומידע על קשישים שנפגעו מהתעללות ומהזנחה וטופלו בידי פקידי הסעד של משרד הרווחה:¹⁴

⁸ אש"ל – האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל, זיהוי התעללות והזנחה של קשישים – מדריך למטפל, כתבה שרה אלון, מאי 2006.

⁹ תיקים שנפתחו לפי סעיף 368 ב' וסעיף 368 ג' לחוק העונשין שעניינם תקיפה והתעללות בחסר ישע.

¹⁰ עו"ד נורית זיו, ראש מדור נפגעי עבירות, האגף לחקירות ומודיעין, משטרת ישראל, מכתב, 25 במאי 2006.

¹¹ אחראי לחסר ישע משמעותו בחוק העונשין: מי שעליו האחריות לצורכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו של חסר ישע על-פי חוק; בן משפחה של חסר ישע שמלאו לו 18 שנים והוא אינו חסר ישע; מי שחסר ישע מתגורר או נמצא עמו דרך קבע.

¹² מדובר בקשישים בלבד.

¹³ הנתונים לשנת 2006 הם עד 18 במאי 2006.

¹⁴ הנתונים הם על התערבות פקידי סעד על-פי חוקי הגנה על זקנים, פניות לבית-משפט, התייעצויות, הגשת תסקירים למינוי אפוטרופוס וטיפולים לפי החוק. הגב' פאני יוז, סגנית מנהלת השירות לזקן במשרד הרווחה, מכתב, 23 במאי 2006.

- ככלל, הפוגעים בקשישים הם בני משפחתם או מטפלים בשכר. כאשר מדובר בניצול כלכלי מגוון הפוגעים רחב יותר.
- זקנים בסיכון הם על-פי רוב בני 75 שנים או יותר הסובלים מבעיות בריאות, תלויים בעזרת הזולת, רשת התמיכה בהם מצומצמת או שהם נתונים בבידוד חברתי עקב מוגבלות כלשהי (פיזית, תפקודית או קוגניטיבית).
- בין הגורמים המקשים על משרד הרווחה את ההתמודדות

מספר הקשישים שנפגעו מהתעללות ומהזנחה	השנה
4,791	2000
4,477	2001
815	2002 ¹⁵
3,070	2003
1,685	2004
2,024	2005

עם תופעת ההתעמרות בקשישים – אי-דיווח ואי-שיתוף פעולה מצד הנפגעים, על-פי רוב בשל רצון להגן על הפוגע או בשל תלות בו. קושי נוסף הוא העומס הרב על פקיד הסעד ועל העובדים הסוציאליים המטפלים בנושא זה. **על-פי נתוני משרד הרווחה, בטיפולו של כל עובד סוציאלי העוסק בתחום זה כ-600 תיקים או יותר.**

1.3 נתוני משרד הבריאות

להלן נתונים על מספר מקרי האלימות כלפי קשישים שדווחו למשרד הבריאות בשנים 2000–2005 (הקשישים הנפגעים הגיעו לבתי-חולים כלליים):¹⁶

ב-259 מקרי האלימות שדווחו בשנת 2005:

- 166 מהנפגעים היו נשים ו-93 גברים;
- 2 מהמקרים היו של פגיעה מינית, 124 היו מקרים של אלימות פיזית, 99 היו מקרים של הזנחה ומניעת טיפול ו-34 היו מקרים אחרים.

מספר מקרי האלימות כלפי זקנים שהגיעו לבתי-חולים ודווחו למשרד הבריאות	השנה
124	2000
169	2001
168	2002
221	2003
178	2004
259	2005

¹⁵ בשנה זו הועברו למשרד הרווחה נתונים חלקיים.

¹⁶ הגבי' מירי כהן, המשנה למנכ"ל משרד הבריאות, מכתב, 29 במאי 2006.

1.4 ממצאי סקר על התעמרות בקשישים בישראל¹⁷

בשנת 2005 פורסם סקר מקיף על התעמרות בקשישים בישראל. את הסקר ערך צוות מחקר בראשות פרופסור צבי אייזיקוביץ' ופרופסור אריאלה לבנשטיין מהמרכז לחקר ולימוד הזיקנה באוניברסיטת חיפה ובתמיכת אש"ל – האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל – והמוסד לביטוח לאומי. הסקר נערך בקרב מדגם של 1,045 נשאלים, 392 גברים ו-653 נשים מעל גיל 60 המתגוררים בקהילות עירוניות בארץ. בסקר ניתן ייצוג פרופורציונלי ליישובים יהודיים וערביים כך ש-89% מכלל הנשאלים הם יהודים ו-11% אינם יהודים.

בסקר דיווחו 18.4% מכלל הנשאלים כי במהלך 12 החודשים שקדמו לסקר נחשפו לסוג אחד או יותר של פגיעה, קרי אלימות פיזית או מינית, התעללות מילולית, הגבלת חופש או ניצול כלכלי. 25% מכלל הנשאלים דיווחו על הזנחה כללית, שמשמעותה אי-סיפוק צורכי חיים בסיסיים בתחומים שונים לפחות פעם או פעמיים בשלושת החודשים שקדמו לסקר.

להלן הנתונים על שכוחות סוגי ההתעללות וההזנחה שעלו בסקר:

- 2% מכלל הנשאלים דיווחו כי היו קורבן לאלימות פיזית ומינית. אלימות פיזית או מינית נמצאה תמיד בשילוב עם סוגי התעללות אחרים.
- 8% מכלל הנשאלים דיווחו כי היו קורבן להתעללות מילולית, ובכללה צעקות, השפלה ואיומים.
- 2.7% מכלל הנשאלים דיווחו כי נפלו קורבן להגבלת החופש: מניעת השימוש בטלפון, נעילה בבית או הגבלת השימוש בכסף.
- 6.6% מכלל הנשאלים דיווחו כי היו קורבן לניצול כלכלי. הקטגוריה השכיחה ביותר שדווחה בהקשר זה היתה הפעלת לחץ כדי לקבל מהקשיש כספים בניגוד לרצונו, ואחריה – לקיחת כספים בניגוד לרצון הקשיש, גרימת הוצאות כספיות מוגזמות, החתמת מסמכים וזיוף מסמכים.
- 18% מכלל מי שדיווחו על הזנחה כללית דיווחו על הזנחה בצרכים ראשוניים, כלומר תזונה, היגיינה ושירותים רפואיים. 7% מהם דיווחו על הזנחה בצרכים המשניים, כלומר שירותים ביתיים ותיקון או התקנה של אביזרי עזר הדרושים לקשישים.

ממצאי הסקר עולים שני דפוסים בסיסיים של פוגעים. כאמור, על-פי רוב הפוגעים הם בני-הזוג של הקשישים או בני הקשישים. בן-הזוג התוקף מתאפיין בשכוחות גבוהה של בעיות בריאות כרוניות, נכות פיזית, דמנציה ובעיות נפשיות. בקרב בני הקשישים הפוגעים בולטים מאפיינים כגון מגורים משותפים, אבטלה, בעיות נפשיות, התמכרויות למיניהן וכן הליכי גירושין ופרידה.

נמצא כי השכוחות הגבוהה ביותר בתחום הפנייה לעזרה בקרב מי שהיו קורבן להתעללות ולהזנחה היא למטפלות הבית. לאחר מכן, בסדר יורד, דיווחו הנשאלים על פנייה לעובדים סוציאליים, למשטרה, לבני משפחה אחרים, לחברים ולמכרים, לרופא או לאחות, למערכת המשפט ולבסוף למתנדבים.

¹⁷ צבי אייזיקוביץ', טובה וינטרשטיין ואריאלה לבנשטיין, סקר התעללות והזנחה של זקנים בישראל, אוניברסיטת חיפה, המרכז לחקר ולימוד הזיקנה, ואש"ל – האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל, פברואר 2005.

הנימוקים הדומיננטיים לאי-פנייה לעזרה בקרב מי שהיו קורבן להתעמרות קשורים לתפיסת הפגיעה כעניין משפחתי פרטי או לאהבת הפוגע ולאי-רצון לפגוע בו. שיעורי ההזנחה הגבוהים מוסברים כנראה בנטייה של הקשישים להימנע מלהצהיר על היותם נזקקים או בהימנעותם מבקשת עזרה מבני המשפחה.

1.5 נתוני עמותת "יד ריבה"

מעמותת "יד ריבה", המעניקה ייעוץ וסיוע משפטי לקשישים, נמסר כי מאז יולי 2005 ועד היום פנו אל העמותה כ-70 קשישים שהיו קורבן להתעללות ולהזנחה.¹⁸

2 תוכניות למניעת התעמרות בקשישים ולהתמודדות עמה¹⁹

את התוכניות הקיימות בישראל מפעילים משרד הרווחה, משרד הבריאות, המוסד לביטוח לאומי בשיתוף אש"ל – האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל – וגורמים נוספים. להלן פירוט התוכניות המרכזיות הפועלות כיום:

תוכניות מניעה וטיפול במסגרת הקהילה

- **תוכניות לטיפול פרטני** – משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי ואגודת אש"ל מפעילים תוכניות למניעת התעמרות בקשישים ב-14 רשויות מקומיות ובשתי מועצות מקומיות.
- **קבוצות טיפוליות** – ברוב הרשויות שמופעלות בהן תוכניות למניעת התעללות הוקמו קבוצות טיפוליות, רובן מיועדות לנשים שנחשפו לאלימות מתמשכת מצד בן-זוגן. בנתניה פותחו קבוצות העצמה לקשישים בנושאים הקשורים לזכויותיהם וכן בנושאי התעללות והזנחה. בחיפה פועלת קבוצת הורים שהיו קורבן להתעללות מצד צאצאיהם הבוגרים הסובלים מפסיכו-פתולוגיה.
- **סיוע מטעם אגף הייעוץ לקשיש במוסד לביטוח לאומי** – אגף זה פועל בכל סניפי המוסד לביטוח לאומי ומטרתו לסייע לכל קשיש הזקוק לסיוע. את השירות מנהלים צוותי עובדים סוציאליים ונותנים אותו מתנדבים, גמלאים בני 60 ומעלה. האגף מעניק ייעוץ והכוונה, מקיים ביקורי בית חד-פעמיים לאיתור קשישים במצבי סיכון, מקיים ביקורי בית קבועים בבתי קשישים ומפעיל קבוצות תמיכה לקשישים במצבי משבר.²⁰
- **צוות רב-מקצועי נייד** – צוות המסייע באבחון ובמתן המלצות לטיפול אשר פועל באגף הרווחה של עיריית תל-אביב ונפגש מדי שבועיים בלשכה אחרת ברחבי הארץ. בצוות פקידת סעד בכירה, משפטנית, גריאטר שתחום מומחיותו פסיכיאטריה ומנהלת מרכז למניעת אלימות במשפחה.
- **הכשרת כוח-אדם** – משרד הרווחה מכשיר פקידי סעד ברשויות המקומיות לטיפול בקשישים. כיום פועלים ברשויות המקומיות 260 פקידי סעד. משרד הרווחה מכשיר גם עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים לאתר קשישים הסובלים מהתעללות או מהזנחה ולסייע להם. בשנת 2005 טופלו במחלקות אלה כ-1,100 קשישים.

¹⁸ עו"ד מיקי שינדלר, מנהל "יד ריבה", שיחת טלפון, 25 במאי 2006.

¹⁹ חלק זה של המסמך מבוסס על מידע שנמסר ממשרד הרווחה, ממשרד הבריאות ומאגודת אש"ל. הגב' פאני יוז, סגנית מנהלת השירות לזקן במשרד הרווחה, מכתב, 23 במאי 2006; הגב' שרה אלון, אגודת אש"ל, מכתב, 24 במאי 2006.

²⁰ אתר האינטרנט של המוסד לביטוח לאומי, http://www.btl.gov.il/code_gim/g_yau_lksh.htm, כניסה: 23 במאי 2006.

- הפעלת קו חם לקשישים החשופים להתעללות – "קו לזקן" הוא שירות המשותף לאש"ל ולער"ן שהחל לפעול בנובמבר 2004 בידי מתנדבי עמותת ער"ן. מידע על הפעלת הקו מתפרסם באמצעי התקשורת. מספרו: 1201-50-700-1.
- סיוע משפטי – עמותת "יד ריבה" נותנת סיוע וייצוג משפטי לקשישים נזקקים.

תוכניות מניעה וטיפול במוסדות

- חוזר מנכ"ל²¹ משרד הבריאות בנושא טיפול בזקנים נפגעי התעמרות – חוזר המנכ"ל בנושא זה, שפורסם בשנת 2003, חל על כל מסגרות הטיפול שבפיקוח משרד הבריאות ומשרד הרווחה. בחוזר נקבע כי באחריות הנהלת בית-החולים או המוסד למנות צוות לאיתור ולמניעת התעמרות בקשישים, לוודא כי נמסרת הודעה לפקיד סעד או למשטרה על כל מקרה שאותר, לפעול להטמעת הנוהל ולהכשיר את הצוות לטיפול במקרי התעמרות בקשישים על-פי הנוהל. הנוהל מחייב הקמת ועדה קבועה בנושא זה בכל מוסד, שתפקח ותלווה את הטיפול במקרי התעללות ותמליץ להנהלה על דרכי פעולה בהתאם לצרכים. בוועדה ישמשו רופא, אחות ועובד סוציאלי שגם ירכז את הפעילות. בחוזר המנכ"ל הנחיות לטיפול במקרים של התעללות והזנחה ומתוארים סימנים מזהים להתעללות פיזית ונפשית, לניצול כלכלי, להזנחה ולהתעמרות מצד מוסד מטפל.
- הכשרת אנשי מקצוע במערכת הבריאות – משרד הבריאות פיתח בשיתוף עם אגודת אש"ל תוכניות הכשרה מיוחדות לעובדי בתי-חולים, קופות-חולים ומוסדות. מטרת תוכניות ההכשרה היא יישום והטמעה של הנוהל שנקבע בחוזר המנכ"ל. בשלוש השנים הקרובות עתידה התוכנית להיות מיושמת בכל הארץ.
- פיקוח על בתי-אבות – משרד הרווחה פועל לסגירת בתי-אבות בלא רשיון שנמצאו בהם קשישים במצבי סיכון והזנחה. בשנת 2005 נסגרו 17 בתי-אבות ו-12 בתי-אבות נוספים נתונים בהליכי סגירה.

עיצוב תוכניות למניעת התעמרות בקשישים ולהתמודדות עמה

- ועדה לשינוי חקיקה – הוקמה ועדה שממשיכה בה משפטנים ממשד המשפטים, סגנית היועצת המשפטית של משרד הרווחה, מנהלת השירות לזקן במשרד הרווחה, מנכ"ל עמותת "יד ריבה", פקיד סעד בכיר, גמלאית מפרקליטות המדינה ונציגי אגודת אש"ל. מטרת הוועדה לעצב נהלים והמלצות לשינוי חקיקה בתחום. הוועדה בוחנת בין השאר שינוי חקיקה שיאפשר לעובדים סוציאליים התערבות מעמיקה למניעת הזנחה וניצול כלכלי של קשישים.
- פורום ארצי לתיאום בין-ארגוני – משרד הרווחה יזם הקמת פורום ארצי שמיוצגים בו דיסציפלינות וארגונים שונים ומטרתו לדון בסוגיות עקרוניות כדי לגבש נהלים לתיאום בין הארגונים הפועלים בתחום זה.

²¹ משרד הבריאות, חוזר המנכ"ל, נוהל טיפול בזקנים נפגעי התעמרות, 19 בנובמבר 2003.

פעולות הסברה

- **פעולות הסברה לאנשי מקצוע ולקשישים** – רשויות מקומיות המפעילות תוכניות למניעת התעמרות בקשישים מקיימות פעולות הסברה לאנשי מקצוע ולקשישים. במסגרת זו מועברות גם סדנאות לאנשי מקצוע בסניפי קופות-החולים ברשויות אלה, לעובדי חברות הסיעוד, למתנדבי שירות הייעוץ לקשיש של המוסד לביטוח לאומי ולגורמים רלוונטיים במשטרה.
- **פעולות להגברת המודעות** – משרד הרווחה מקיים מפגשי הסברה במועדונים חברתיים לשם הגברת המודעות בציבור הרחב ובקרב העובדים המקצועיים לתופעת ההתעמרות בקשישים.
- **פרסום והסברה** – אגודת אש"ל פרסמה חוברת הדרכה לאיתור ולזיהוי התעללות וכן חוברות ופוסטרים בעבור היחידות למניעת התעללות. ב-15 ביוני מדי שנה מציינים את יום המודעות הבין-לאומי למניעת התעללות בקשישים והזנחת קשישים ובערים שונות מתקיימים ימי עיון לאנשי מקצוע ולציבור הרחב.
- **פעולות לאיתור נפגעים** – משרד הרווחה פועל באמצעות מטפלות בית, מרכזי מועדונים לזקן וכדומה לאיתור קשישים שהיו קורבן לאלימות.